

Gazdaság, bűnözés, gazdasági bűnözés, szervezett bűnözés, szervezett gazdasági bűnözés – I. rész

Irk Ferenc – Barabás A. Tünde

Hazánkban a rendszerváltást követően megugrott a gazdasági bűncselekmények száma. Nap mint nap borzolja a lakosság kedélyét a különböző nagyszabású gazdasági ügyek, botrányok. Ezek nagy része azonban nem is tartozik „hivatalosan”, azaz a Btk. XVII. fejezete szerint, a gazdasági bűncselekmények kategóriájába. (Lásd, pl. a gazdasági csalásokat.) Emellett mind gyakrabban vetődik fel a gazdasági bűnözés és a szervezett bűnözés közötti kapcsolat is, és a gyakorlatban összefüggeni látszanak a „tágabb értelemben vett gazdasági ügyek” és a korrupciós, valamint a drogbűncselekmények is, ha másként nem, a pénzmosás tekintetében mindenképpen. A két részből álló tanulmány első része, a rendszerváltást követő időszak eddigi tapasztalatainak és a nemzetközi szakirodalomban felhalmozott ismeretanyagának a felhasználásával, elsősorban a büntetőjogi és kriminológiai fogalmi kérdések és válaszok tisztázásával jelöli ki a jövőbeni kutatás súlypontjait.

Bevezető gondolatok

2000-ben, több mint tíz évvel a rendszerváltás kezdete után összegyűlni látszik annyi tapasztalat, ami lehetővé teszi a magyarországi kriminológiai kutatások megindítását a gazdasági bűnözés témakörében. A gazdasági bűncselekmények természetesen nem voltak ismeretlenek a szocialistának nevezett társadalmi berendezkedésben sem. Azt azonban helytelen volna vitatni, hogy egy alapvetően tervutasítá-

sos (még ha erősen liberalizált) gazdasági-politikai berendezkedésben alapvetően másként működött a piac, mint a kapitalistának nevezett (még ha nehezen lenyeshető vadhajtásokkal is felékesített) piacgazdaságban. Nem véletlen, hogy a magyar – és általában a közép-kelet-európai – kriminológia a rendszerváltás előtt még csak próbálkozó lépéseket sem tett a gazdasági bűnözés kutatására, noha a gazdasági bűncselekményekről fontos szakirodalmi művek születtek.¹ Jelenleg viszont elérkezettnek látszik az idő arra, hogy a kriminológia elkezdjen foglalkozni e témakörrel is.

Természetesen a rendszerváltás előtti időszakban a gazdaság és a bűnözés kapcsolatának vizsgálata nem volt ismeretlen. Ennek súlypontja azonban nem a gazdaság működéséből fakadó valamint a gazdaság normális működési rendjét befolyásoló devianciákra összpontosult, mert ilyen probléma lényegében – főként ideológiai megfontolásokból – nem is volt. Hozzá kell tenni: ez a tényállítás nem azt jelenti, hogy bár volt gazdasági bűnözés, azzal ideológiai okokból nem volt szabad foglalkozni. Az ideológiai szabályozás a gazdasági rendszer tartalmi és formai kellékeinek meghatározásakor játszott szerepet. Ez azt jelenti, hogy bár gazdasági büntetőjog a szocializmusban is megalkotásra kerülhetett (ám e rendszernek csak a vég-óráiban, a már számos piacgazdasági elemet is magában hordó szabályozás lehelt bele némi gyakorlati feladatot is), azonban e tárgykör nem vált a bűnözésnek viszonylagos önállósággal rendelkező és ezért elkülönítetten tanulmányozható részévé.² Sajnálatos, hogy míg

¹ Így Wiener A. I.: *Gazdasági bűncselekmények*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1986.

² Megjegyzendő, hogy a kriminológia számára mindig szükség van részint megfelelő mennyiségű és minőségű adathalmazra, részint elégséges időtávlatra ahhoz, hogy egy jelenséget tanulmányozni legyen képes. A példával nem kell túlságosan messzire menni. Elegendő, ha a közlekedésre utalunk. Bár a hatvanas években a magyarországi motorizáció erőteljes fejlődésnek indult, s a hetvenes évek elején többet haltak meg a magyarországi közutakon, mint manapság, mégis a hetvenes évek elejéig-közepéig kellett várni arra, hogy a közlekedés-kriminológia első eredményei megszülessenek. Az is tipikus – mind nálunk, mind más országokban –, hogy ha egy jelenség minősége hosszú időn keresztül változatlan marad (ilyen pl. az említett közlekedés), akkor a kriminológia érdeklődése előbb alább-hagy, majd megszűnik iránta. Ma senkinek nem jut eszébe közlekedés-kriminológiai kutatásokat folytatni, viszont most érkezett el az ideje annak, hogy a

egyrésről a társadalmi tulajdon elleni bűnözés, valamint a népgazdasági ágazatokban folytatott ún. ágazati bűnözési kutatások számos gazdálkodási, ill. gazdaság-szervezési (ide értve jogalkotási és jogalkalmazási) hiányosságot is felszínre hoztak, addig e kutatások eredményei a gazdasági bűnözés kutatásai során nem vagy alig hasznosíthatók, hiszen a jelen gazdasági bűnözés lényege a piacgazdaságból eredő vagy az e rendszerben fellelhető hiányosságok, ellentmondások. A rendszerváltás előtti hármias tulajdon-felosztási szisztéma (társadalmi tulajdon – magántulajdon – személyi tulajdon) teljesen független volt attól, hogy az ezen entitások alatt található vagyonok milyen szerepet játszottak, miként működtek a tervutasításos rendszer gazdaságában.

1. A piacgazdaság kezdete, a bűnözés új jelenségei

Ma már közhelyként kezelhető néhány, az utóbbi évtizedet jellemző tény és megállapítás. Szakmai körökben jól ismert, hogy a rendszerváltás kezdete – elsősorban az új berendezkedés ismeretlensége, másodsorban a teljesen idegen, szokatlan játékszabályok miatt – tele volt bizonytalansággal, s ezt számos, a lakosság többségét jellemző lehetőségektől és erkölcsi elvektől eltérő személy, csoport nyomban kihasználta. Ennek következménye lett – többek között – a bűnözés gyors elterjedése.

A gazdasági élet változása és a gazdasági bűnözés alakulása közötti kapcsolatot azonban korántsem kizárólag a rendszerváltás utáni újdonságok okozták. A gazdasági bűnözés egészének, ezen belül a legveszélyesebbnek tekinthető gazdasági szervezett bűnözésnek a feltételeit még a szocializmus néhány jellemző (bár az ideológusok által korántsem dicséretesnek tekintett) gazdálkodási jellemzője alapozta

---

gazdaság-kriminológiai kutatások rövid alapozás után felszálló ágba jussanak. Hiszen most kezdenek begyűlni azok az információk, amelyek lehetővé teszik a kriminológiai kutatások megindulását. Ezt támasztja alá az a felismerés, hogy e jelenségkör súlyos fokban társadalomra veszélyes.

meg.¹ Induljunk ki abból a tényből, hogy a létező szocializmus valamennyi országában – a rendszer lényegéből fakadóan – hiánygazdálkodás folyt (s folyik jelenleg is ott, ahol a társadalmi berendezkedés még fennáll). Ez a gazdálkodás – még ha a kapitalizmusétól alapvetően eltérő értékdimenzióban – elengedhetetlenné tett (teszt) néhány olyan vagyoni-gazdálkodási elemet, aminek utóéletéről, „hid-szerepéről” kár volna megfeledkezni. Ilyenek a következők:

- A legális kereskedelemmel párhuzamosan jelen volt a szürke- és feketekereskedelem. Ennek legemlékezetesebb és mind a mai napig létező színterei az ún. KGST-piacok. E helyeken többnyire hozzá lehetett jutni azokhoz a cikkekhez, amelyek az adott ország boltjaiban vagy egyáltalán nem jelentek meg, vagy ha igen, akkor túlságosan drágáknak bizonyultak. (Ne feledjük: ezen üzletág fénykorában még szó sem volt adókról és más, a gazdálkodást befolyásoló állami szabályozókról.) De ugyanebbe a rendszerbe illettek bele a munkahelyeken, ismerősöknél, szomszédos országok turistabuszaiban fellelhető használati cikkek. Közös jellemzőjük, hogy csaknem valamennyi a vámelőírások megsértésével ment ki a származási és jött be az eladási színhelyül szolgáló országba. Következésképp: *a deviza- és vámjogszabályok kijátszása társadalmilag elfogadott, pozitív devianciának számított.*
- A feketekereskedelem ettől elkülönülő formái közé tartozott a boltokban egyébként kapható, de nem elégséges mértékben rendelkezésre álló cikkek megszerzéséhez szolgáló korrupció. Voltak kutatók, akik ezt tekintették az igazi bűnnek², tudomást sem véve arról, hogy volt e jelenségnek egy másik, pénzmozgatást

¹ Félreértések elkerülése végett hangsúlyozzuk: amennyiben ezek az anomáliák nem lettek volna „örökölhetőek” a múlt rendszerből, akkor is lenne jelenleg gazdasági bűnözés. Ezt ugyanis a piaczgazdaság szerves részének, elengedhetetlen velejárójának tartjuk. Azt azonban részint vélelmezni, részint bizonyítani lehet, hogy a most részletezésre kerülő „örökségek” nélkül mind a szervezett, mind a gazdasági bűnözés régióinkban másként alakult volna. Erre jó példa Németország, ahol – az országegyesítés ellenére – mind a mai napig alapvetően eltérő a gazdasági bűnözés szerkezete, másutt vannak a súlypontok és eltérők (lesznek még jó ideig) a bűnözés feltételei.

² Kránitz M.: A korrupciós bűnözés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1988.

mellőző formája is: a korabeli párt- és állami vezetők urambátyám (hivatalosan: elvtársi) kapcsolatokon alapuló, nyíre fogadásokon és K-telefonokon bonyolódó, pozíciógyoni értékekben is testet öltő csereberéje. A lakosság normának fogadta el azt a helyzetet, hogy *vagyoni ellenszolgáltatói* *lenében protekciósan hiánycikknek számító árucikkhez jutni.* Ennek voltak hatóságilag legalizált formái (pl. felár, sorban állók hátrányára – soron kívül gépkocsi-vásárlás lehet) és hivatalosan meg nem engedett válfajai (pl. kenőpénz, nácsi bérlakás, ugyanilyen módon pult alól borjúhús, libamáj, nes televízió, koloniál szekrény). Ettől élesen elkülönülvosnak adott hálapénz (nem arról az esetről van szó, amikor vos pénzért nyújt csak olyan szolgáltatást, amire ingyenes köteles volna!), a benzinkutasnak, fodrásznak és a pincé, nyújtott borralaló, ami mögött lényegében semmiféle olyan gáltatás nem áll, amit ne nyújtana a szolgáltató „alapáron” is.

Nem kétséges – és erre utalás történt az előzőekben is –, hogy évtizedeken át természetesnek tekintett kettős, és szilárd választó nalakkal nem lehatárolt morál nem tesz jót a lakosságnak általában különösen nem akkor, amikor valami egészen újhoz kell igazod. A rendszerváltás teljesen váratlanul és előkészítetlenül ilyen hely elé állította a lakosságot. Nem meglepő, hogy a jelentősen megváb zott feltételekhez nem párosult adekvát értékítélet. Nem siker – mind a mai napig – néhány, a hagyományosan kapitalista gazdál dásban felnőtt lakosság számára evidens (bár nem mindig elfogadot értékpreferenciát megteremteni. Ehhez hozzájárult természetesen is, hogy a hatalom szintjén is – a szólamok és az írásban rögzített vények ellenére, illetve azokkal ellentétben – tovább élnek azok gesztusok, reflexek, nyilatkozatok, amelyek azt az érzést keltik a po, gárban, hogy „itt semmi sem változott, csak kicserélték a cégért A legfontosabbak a következők:

- Már a rendszerváltás „hajnalán” kialakult egy új adózási rendszer amit mind a mai napig lényegében nem sikerült önkéntes jogkö vetéssel megtámogatni. Adócsalás, -eltitkolás természetesen mindenütt van. Azonban, ami emögött az igyekezet mögött motivációként meghúzódik, az nem közömbös. Amíg a hagyományos

kapitalizmusban kizárólag, de legalábbis első helyen az egyéni érdek húzódik meg, s lényegében fel sem merül az a gondolat, hogy a központi büdzsébe visszajuttatott pénzt az állam szétszórja, magára költi, addig nálunk más a közgondolkodás. Azt mindenki egyként vallja (együtt a rendszerváltás utáni akármelyik hatalom bármelyik reprezentánsával), hogy a régi rendszerben a megtermelt vagyon java részét a költelező állam magára fordította, elherdálta. A lakosság azonban úgy érzi, hogy a helyzet az utóbbi tíz évben mit sem változott, sőt: romlott az egészségügyi ellátás színvonala, megszűnt az ingyenes felsőoktatás, vége a kedvezményes nyári üdüléseknek – és a sor folytatható volna. Azt érzi, hogy adók formájában egyre több pénzt vesznek el (vissza) tőle, azt viszont nem, hogy ezért korábban nem biztosított előnyökhöz is jut.

- A hatalom éppúgy űzi belterjes játszmáit (csak erről a diktatúra viszonyaihoz képest a demokráciában többet lehet beszélni, tehát a jelenlegi helyzet a korábbihoz képest már emiatt rosszabbnak tűnik), a pazarlás változatlan, sőt nagyobb (elnöki rezidenciák, első osztályú gépkocsik, bár most már nemcsak nekik, hanem a gazdasági hatalom csúcsaira jutottaknak is), és a bürokrácia pök-hendisége sem csökkent.

Az említett és ezekhez hasonló – olykor a rossz kommunikáció miatt csak féligazságokat tartalmazó vagy hamis – vélekedések folytán az egyének morálisan felszabadiottaknak, döntéseik során pedig feljogosítottaknak érzik magukat arra, hogy folytassák a korábbi hagyományokat. Eszerint

- nincs már áruhiány, de van elkeletiesedett KGST-piac,
- kapitalista rendszer van, de az adócsalás változatlanul morálisan (is) elfogadható jogsértés,
- a vámszabályok kijátszása továbbra is méltányolandó, ha ily módon a boltinál sokkal olcsóbb (bár néha rossz minőségű) áruhoz lehet jutni,
- nem kell vizsgálni sem az áruk eredetét, sem az árusítók hálózatát, legjobb, ha ezekről a dolgokról még csak nem is hallok, hiszen különben a végén még kiderül, hogy magam is a szervezett bűnözőket támogatom – mint erre egyes hivatalos megnyilatko-

zások (nyilatkozatok, razziák a piacokon, kereskedők rejtélytűnése, boltok, gépkocsik felrobbantása stb.) – alapján követelni kellene.

A gazdasági bűnözés, a gazdasági bűncselekmények világa szücsesen ennél sokkal bonyolultabb. Nem véletlen, hogy a *büntető változások* tekintélyes része a rendszerváltás után ezt a területet érintette.⁵

2. Gazdasági bűncselekmények és a büntető törvény változásai

Noha a „gazdasági jellegű” bűncselekmények (pl. pénzhamisítás, árdrágítás) tilalma már a középkori törvényeinkben is megjelent, a gazdasági bűnözés elkülönült kezeléséről leginkább a XIX. század második felétől beszélhetünk. Tóth Mihály szerint a gazdasági bűncselekmények és a vagyon elleni bűncselekmények markánsabb lésának kezdete a XX. század elejére (1920 körülre) tehető (pl. hamisítás, adóeltilkolás).⁶ Ez a folyamat azonban mind a mai napig nem zárult le. A Btk. a társadalmi – gazdasági változásokkal, a folyamatosan bővülő – átalakuló tényállásokkal bár önálló, a gazdasági bűncselekményekről szóló fejezetet tartalmaz, továbbra is számtalan olyan rendelkezést rejt más fejezetekben, lásd pl. a vagyon elleni bűncselekményeknél, amely a tágabb értelemben vett gazdasági bűnözés körébe tartozik (pl. a befektetési csalások). Ahhoz, hogy a mai foly-

⁵ Intézetünk e kérdéskörrel büntetőjogi szempontból a kezdetek óta foglalkozik, munkák javarészt Pusztai László nevéhez fűződnek. Az ő igazgatói működése jött létre – a freiburgi Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht-tel együttműködésben – a második német-magyar büntetőjogi és kriminológiai szimpózium, aminck egyik központi témája a gazdasági bűncselekmények kérdésköre volt. Vö.: Eser, A. – Kaiser, G. (Hrsg.): Zweites deutsch-ungarisches Kolloquium über Strafrecht und Kriminologie. Nomos, Baden-Baden 1995., Pusztai L. (szerk.): II. német-magyar büntetőjogi és kriminológiai kollokvium. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – OKKRI Budapest 1994.

⁶ Tóth M. Büntetőjogi alapismeretek. A gazdasági bűncselekmények. ELTE Jogi Vábbképző Intézet 1995. 24–33. p.

matokat megértjük, érdemes egy kicsit az elmúlt 25 év törvényi szabályozását, annak alakulását közelebbről megvizsgálni.

A honi büntetőjogi kodifikációban először 1961-ben (ez volt az első „átfogó szocialista reform”) került a különös részbe a gazdasági büntetőjog.

E szabályozás új elvekre épített, vagyis a korábbiakkal szemben az ún. formális védelem helyett a materiális érdeksérelemre építette a büntetőjogi felelősség szabályait.⁷ A változó viszonyoknak és a puhuló diktatúrának megfelelően azonban rendszeresen sor került az eredeti szabályozás változtatására, kiegészítésére. Ez a folyamat a gazdasági bűncselekmények tekintetében 1971-ben csúcsondott ki, amikor is a törvényhozó „a társadalmi-gazdasági fejlődésnek megfelelően jelentősen módosította a népgazdaság elleni és a vagyon elleni bűncselekmények szabályozását”.⁸ Ehhez járult hozzá az a „tudományos felismerés” is, amely szerint „a bűnözés a fejlett szocializmust építő társadalomban sem csökken automatikusan, és „a szocialista társadalmi rendszer a bűnözést mint káros múltbeli örökséget, csak hosszabb történelmi időszak alatt szüntetheti meg”.⁹

Részben e felismerés következtében a hetvenes években ismét szükségessé vált a törvény átdolgozása. 1974-ben meg is kezdődött a kodifikációs munka, amely ismét jelentősen érintette a gazdasági bűncselekményekkel kapcsolatos szabályokat. A törvény javaslata abból indult ki, hogy „a gazdasági bűncselekményekért fennálló büntetőjogi felelősség fontos, de csak a legsúlyosabb és a végső esetben alkalmazható része a gazdaságirányítás jogi felelősségi rendszerének. A gazdaság fejelemét sértő cselekményekkel szemben ugyanis a gazdasági szankciók és egyéb jogkövetkezmények (szabálysértési, fegyelmi felelősség stb.) hatékonyan alkalmazhatók”.¹⁰ E megfogalmazásból kitűnik az a politikai szándék, hogy a törvényalkotók a puhuló politikai közegben formálódó szocialista gazdaságot már nem a közvetlen, „fentről” történő utasítások, és a kemény büntetőjogi szankcionálás keretében kívánták működtetni.

⁷ Wiener A. I.: *Gazdasági bűncselekmények*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest 1986. 151. p.

⁸ Erről részletesen lásd az 1978. évi IV. tv. Általános Indokolását

⁹ Vö: 1978. évi IV. tv. Általános indoklásával.

¹⁰ 1978. évi IV. tv. Általános indoklása

2.1. Gazdasági bűncselekmények szabályozása a Btk.-ban 1978 és 2000 között

Mint az a fentiekből is kiderül, a Btk. és vele együtt a benne található gazdasági bűncselekmények szabályozása a kezdetektől fogva folyamatosan alakult a változó körülményeknek megfelelően. Erről pontos számítást végzett Bócz Endre, aki az alábbiakat állapította meg.¹¹

- A Btk. 1978-tól napjainkig összesen 52 esetben módosult (45 törvény és 7 alkotmánybírói határozat változtatta meg).
- Az eredeti XVII. fejezetet a rendszerváltást előkészítő szakaszban – 1990 második félévéig három törvény módosította (az 1987. évi III., az 1988. évi XII. és az 1990. évi VI.). A gazdasági rendszerváltás alapvető vetületét az 1993. évi XVII. tv. rögzítette.

Így tehát alapvetően, és oly mértékben változott meg a gazdasági büntetőjog, hogy abból „az eredetire következtetni szinte nem is lehet”. Tóth Mihály a fenti módosításokról a következő értékelést adja: „10 évvel a rendszerváltás után a Btk. gazdasági bűncselekményeket tartalmazó fejezete az 1989-es helyzethez képest különös képet mutat. Annak idején a fejezet 21 bűncselekményt tartalmazott, ma 41 bűncselekményből áll. A mögöttünk álló évtized kerekén 30 modifikációjának mintegy kétharmada legalább részben érintette a fejezetet: 10 tényállást hatályon kívül helyezett, a korábbitól teljesen eltérő tartalommal több tucat új bűncselekményt alkotott, s ma már egyetlen deliktum szabályozása sem azonos az akár *hét évvel* ezelőttivel.”¹² A változások terjedelmét jól mutatja az is, hogy e fejezet 1988 végéig 28 paragrafusban állapította meg a bűncselekményeket, jelenleg pedig 40 bűncselekmény kerül definiálásra.¹³ Itt említendő, hogy ugyanezen kérdésnél Tóth Mihály 41, Bócz Endre pedig 43 bűncselekményi tényállásról számol be a Diós Erzsébet által fent számított 40-hez képest. Az eltérő számok, a gyakorlatot és az elméletet is kiválóan ismerő szakemberek rövid időbeli eltolódással készített munkáiban, jól

¹¹ Bócz E.: A gazdasági bűnözésről. Belügyi Szemle 2000/6. 34–39. p.

¹² Tóth M. i.m.

¹³ Erről részletesen lásd: Diós E.: A gazdasági bűncselekmények bírói tapasztalatai. Belügyi Szemle 2000/6. 40–49. p.

tükrözik ezt a különös részi joganyagot folyamatosan érintő módosítási trendet. Ezen megállapítások tükrében tanulságosnak tűnik az eredeti szövegű 1978-as, és a jelenleg hatályban lévő Btk. gazdasági bűncselekményeket tárgyaló részének egybevetése.

Az 1978. évi IV. tv. XVII. fejezete abból indul ki, hogy a gazdasági bűncselekmények a szocialista tervgazdálkodás hatékony működését zavarják meg. Már a terminológia idejétmúltságából következtethetünk arra, hogy mi lehet az oka az azóta bekövetkezett jelentős változásoknak. Az is nyilvánvaló, hogy a mai piacgazdaság viszonyai között nincsen szükség az állam központi gazdaságirányítási céljainak alárendelt jogszabályok jelentős részére.

2.1.1. A gazdálkodási kötelezettségeket sértő bűncselekmények. (Ma: Gazdálkodási kötelezettségeket és a gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények)

E cím alá '78-ban azok a bűncselekmények tartoztak, amelyek a gazdasági ösztönzők rendjét, a gazdasági ellenőrzést, a beruházások rendjét, az állam hitelmonopóliumát, a termékek minőségéhez fűződő érdekeket, a gazdasági élet tisztaságát és a külkereskedelmi monopóliumot, illetve a külkereskedelem lebonyolításának rendjét sértették.¹⁴ Itt tehát alapvetően a szocialista népgazdaság, és a tervezés folyamatába való beavatkozás elleni védelem megvalósításáról volt szó. Ezek voltak: a gazdálkodási köteletség megszegése, a népgazdaság szerveinek megtévesztése, a gazdasági ellenőrzés megghiúsítása, a beruházási fegyelem megsértése, a pénzügyi fegyelem megsértése, a rossz minőségű termék forgalomba hozatala, minőség hamis tanúsítása, hamis termékjelzés, jogosulatlan külkereskedelmi tevékenység és végül az engedély nélküli külkereskedelmi tevékenység. E 10 bűncselekmény közül mindössze elnevezésében maradt fenn összesen kettő: a minőség hamis tanúsítása és az engedély nélküli külkereskedelmi tevékenység. Szövegét tekintve egyedül ez előbbi mutat szinte teljes azonosságot eredeti megfogalmazásához képest, utóbbi pedig némileg emlékeztet őseire.

¹⁴ 1978. évi IV. tv.

Mára e cím alatt elsősorban a piacgazdaság törvényes működését garantálni kívánó szabályokat találhatjuk meg, amelyek igazodni kívánnak a nemzetközi normákhoz. Ezen igazodás nélkül lehetetlen lenne hazánk részvétele a nemzetközi gazdasági életben. A megváltozott gazdasági körülmények között e szabályok a Btk.-ban sok esetben keret jellegűek, s belső tartalmukat más törvények, ill. nemzetközi standardok adják meg. E megoldás hasonlóan mondható, pl. a német szabályozással, ahol ún. háttérjogszabályok jelennek meg a büntetőjogi szabályozás „mögött”. A magyar gazdasági büntetőjogban egyértelmű a háttérszabályok jelenléte mindjárt a fejezet első (287. §) szakaszánál: a „Nemzetközileg ellenőrzött termékek és technológiák fogalmára vonatkozó kötelezettség megszegése” esetében. Hasonló a helyzet pl. a számviteli fejelet megsértésénél, ahol a háttérben megtalálható a számviteli törvény, amely azonban maga is keretjellegű, s tartalmát további szabályok adják meg, így pl. a Magyar Államkincstárra vonatkozó Kormány rendelet, a befektetési vállalkozásokra vonatkozó Kormány rendelet, a hitelintézetekre és pénzügyi vállalkozásokra vonatkozó Kormány rendelet, az árutözsde, értéktözsde, elszámolóházakra vonatkozó Kormány rendelet, és még sorolhatnánk. A csődbüntett (290. §) háttérmormája a csődtörvény (az 1991. évi L. tv.), „A csőd eljárásról, felszámolási eljárásról és végelszámolásról” éppúgy, mint a hitelező jogtalan előnyben részesítése esetében. A minőség hamis tanúsítása mögött ilyen háttérszabály pl. A használati – kezelési útmutatóról és a minőség tanúsításáról szóló 2/1984. (III. 10.) BkM–IpM együttes rendelet. A hitelezési csalás háttérben található a Hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. tv. Az engedély nélküli külkereskedelmi tevékenység törvényi tényállása olyan keretjogszabály, amelynek részletszabályait a külkereskedeletről szóló 1974. évi III. tv. valamint a végrehajtásáról kiadott 7/1974. (X. 17.) KkM. rendelet tartalmazza. E példalozó jellegű felsorolást még hosszan folytathatnánk a pénzügyi életet és bankszférát sértő bűncselekményi tényállások mögött húzódó szabályok ismertetésével, erre azonban e tanulmány keretében nincsen sem hely, sem lehetőség. Az azonban talán a fenti felsorolásból is kitűnik, hogy e szabályok alkalmazását éppen a mérhetetlen további joganyag nehezíti meg jelentősen. Ehhez járul még az alap „keret” büntetőjogi szabályozás folyamatos változása.

Nehéz dolga van tehát nem csak a folyamatosan változó viszonyokhoz alkalmazkodni kívánó jogalkotónak, hanem a szabályokat a gyakorlatban alkalmazni kívánó jogalkalmazóknak is.

Az itt található, összesen 29 törvényi tényállás egy része a gazdasági élet résztvevőinek biztonságát, a tisztességes versenyt, az üzleti élet és a pénzügyi/bankszféra működésének tisztaságát kívánja garantálni (lásd pl. jogosulatlan gazdasági előny megszerzése, csödbüntett, hitelező jogtalan előnyben részesítése, bennfentes értékpapír kereskedelem, tőkebefektetési csalás, értékpapírtitok megsértése stb.). Ezek egy része a fogyasztók – vásárlók érdekeinek védelmére törekszik (pl. rossz minőség termék forgalomba hozatala, minőség hamis tanúsítása, áru hamis megjelölése, fogyasztó megtévesztése). Természetesen itt átfedések is találhatók, hiszen pl. a tőkebefektetési csalás egyaránt érinti az üzleti életben működőket, de sértheti a kisbefektetők érdekeit is. Emellett itt találhatóak meg azok a legújabb tényállások is, amelyek – részben a technikai fejlődés eredményeként – tág teret nyújthatnak a szervezett bűnözés újabb formáinak, ill. segíthetik a szervezett bűnözők által termelt illegális profit legális gazdaságba való áramoltatását. Ilyen eszköz lehet pl. a számítógépes infrastruktúra, az Internet stb., amelyek jogellenes használatát a Btk. a számítógépes csalás tényállásának beiktatásával kívánja szankcionálni (1994. évi IX. tv.), vagy a pénzmosás büntetének megállapítása ugyancsak ebben a törvényben. Az itt található bűncselekmények nagyobb része egyébként 1992 és 1998 között került be a Btk.-ba, és egyetlen olyan eredeti (1978-as) bűncselekményi megfogalmazás sincsen már, amelyet valamilyen változtatás ne érintett volna.

2.1.2. A gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények. (Ma: Összevonva a gazdálkodási kötelezettségeket sértő bűncselekményekkel.)

Ide a törvényalkotó az 1978-as Btk. javaslata szerint azokat a bűncselekményeket sorolta, amelyek a termelés és a fogyasztás rendjét úgy sértették, hogy: „a cselekmények jellemzője a gazdaságilag indokolatlan nyereszkesedés, munka nélküli vagy munkával arányban nem

álló jövedelemszerzés, az egyének vagy csoportok gazdasági érdekeinek az állami érdekekkel szembeni érvényesítése. A fentiek jellemzik a kodifikátor szerint az üzérkedést, az árdragítást, valamint a közellátás veszélyeztetését. Wiener Imre e fejezet elemzése kapcsán fogalmazza meg, hogy a gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények nem szakíthatók el az állam gazdaságpolitikájától és az azt kifejező gazdaságigazgatási szabályoktól, mert a gazdálkodás rendjét alapvetően az állam közhatalmi gazdaságigazgatása határozza meg. Az e témában írott könyvében egyébként már 1986-ban kételyeit fejezi ki az üzérkedés szabályozásával, ill. annak miniszteri indokolásával kapcsolatban. Mint írja, a gazdaságpolitikai változás a büntetőpolitikai szemléletet is szükségszerűen befolyásolja. Hivatkozik arra, hogy az üzérkedés némely büntetőpolitikai megokolása már ezen időszakban (1986) meghaladottá vált.¹⁵ Ez a bűncselekmény tehát nem meglepő módon, jellegéből adódóan nem szerepel a jelenlegi szabályok között. Megtalálható viszont az árdragítás, melynek törvényszövege folyamatos alakulás során nyerte el mai formáját (lásd 1987. évi III. tv., 1990. évi LXXXVII. tv., 1993. évi XVII. tv.). E bűncselekményfajta az egyetlen, amely a fenti eredeti címből a mai napig fennmaradt.

2.1.3. A pénz- és bélyeghamisítás

A pénz- és bélyeghamisítás cím alá tartozó törvényi tényállások gyakorlatilag változatlan formában találhatók meg az 1978-as Btk.-hoz képest. Ez részben a pénzkibocsátás állami monopóliumával magyarázható, s azzal, hogy a hazai gazdasági élet biztonsága valamint a nemzetközi kapcsolatok zavartalanságának követelménye már eredetileg is politikamentes, racionális védelmet kívánt a kodifikátorok részéről. Ahogyan Wiener Imre megfogalmazza: „E bűncselekményeknél a büntetőpolitikának nincs kapcsolata a gazdaságpolitikával, a büntetőjogi védelem nem függ a gazdaságpolitika változásaitól. A büntetőjog önmaga határozza meg az elkövetési magatartásokat,

¹⁵ Wiener: i. m. 180. p.

nem utal a gazdaságirányítási szabályokra".¹⁶ Itt említi meg Wiener azt is, hogy részben éppen emiatt is, a pénz- és bélyeghamisítást gyakran nem a gazdasági bűncselekményekhez, hanem a hagyományos bűncselekményekhez sorolják. Ezt támasztja alá az is, hogy mindazok a problémák, amelyek a gazdasági bűncselekmények sajátos kodifikációs technikájával kapcsolatban felmerülnek, rendszerint a pénz- és bélyeghamisítást nem érintik. Ennek ellenére állást foglal a bűncselekményfajták jelenlegi besorolása mellett, mivel a jogtárgysérelem alapján – amely a Btk.-ban a rendszerzés alapja – e bűncselekmények a gazdasági bűncselekmény fajták közé sorolhatók.¹⁷

Tény, hogy az 1986-ból hivatkozott megfogalmazások szinte szóról szóra megállják helyüket napjainkban is. A pénzhamisítás (304. §) tényállásából összesen az 5. bekezdést helyezték hatályon kívül az 1978-ashoz képest. Kérdéses azonban ennek indokoltsága is, hiszen e szakasz éppen a vagyonek kobzást, mint mellékbüntetési lehetőséget szüntette meg 1993-ban. Ugyanakkor a nemzetközi tendenciák azt mutatják, hogy a gazdasági bűncselekmények esetében igen hasznos a vagyoni jellegű szankciók alkalmazása, szemben a szabadságelvonás-fenygetéssel, amely utóbbi a potenciális elkövetők szempontjából nem látszik különösebben elrettentő hatásúnak, s nem felel meg a kár-elyreállító igazságszolgáltatás kívánalmának sem. E cím alatt található meg még a hamis pénz kiadásának bűncselekménye, amely gyakorlatilag a pénzhamisítás privilegizált esete, és a bélyeghamisítás, melynek hatályos szövegét az 1987. évi IV. törvény állapította meg, azóta is változatlan formában hatályos.

2.1.4. Pénzügyi bűncselekmények

pénzügyi bűncselekményeket, követve a korábbi törvényi megoldásokat, az 1978-as Btk. is kerettényállásokként fogalmazta meg. Az összesen öt bűncselekmény ekkor a következő volt: a devizagazdálkodás megsértése, adócsalás, visszaélés jövedékkel, csempészet és vám-

Wiener: i. m. 171. p.

Wiener: i. m. 171. p.

orgazdaság, valamint visszaélés csekkel. E szabályok közül napjainkra credeti megfogalmazását érintetlenül hagyva gyakorlatilag egy sem maradt.

A devizabűncselekmény szövegét eredetileg az 1993. évi XVII. tv. állapította meg, amely azonban 1996 elején, a devizáról szóló törvény életbelépésének következtében ismét módosult. Erre az időszakra ugyanis – miközben a forint konvertibilissé vált a nemzetközi fizetési műveletek körében – a devizajog is liberalizálódhatott. Újabb módosításra 1999-ben került sor.

A megváltozott gazdasági-társadalmi körülményeknek megfelelően bővült az adócsalás tényállása adó- és társadalombiztosítási csalássá 1997-ben azzal, hogy a törvényhozó a társadalombiztosítási, egészségbiztosítási és nyugdíjjárulék nem fizetését is az adócsaláshoz hasonlóan rendelte büntetni. További változtatások történtek a minősítő körülmények tekintetében 1997-ben. A bővülő lehetőségeket tekintve 1999-ben újabb módosítás történt, mégpedig a baleseti járulék és a magánnyugdíjpénztári tagdíj bevonásával a tényállásba. Mint látható, e szakasz változásai különösen jól szemléltetik a gazdaság- és szociálpolitika alakulását és fejlődését hazánkban. A keretszabály háttérnormái közül a legfontosabbak az adózás rendjéről szóló 1990. évi XCI. tv. valamint a társadalombiztosítás ellátásaira és a magánnyugdíjra jogosultakról szóló 1997. évi LXXX. tv. amely normák maguk is folyamatosan változnak, ezzel nehezítve a jogalkalmazók, s könnyítve a kiskapukat kereső ügyeskedők életét. Új tényállásokként kerültek be 1993-ban a Munkaerőpiaci Alap bevételeit biztosító fizetési kötelezettség megsértése (310/A. §), valamint a társadalombiztosítási, egészségbiztosítási vagy nyugdíjjárulék fizetési kötelezettség megsértése (310/B. §), amely szakaszokat azóta – 1999-ben – már módosították is. Kikerült viszont a visszaélés jövedékkel tényállása teljes egészében 1996-ban, részben azért, mert tartalmát más bűncselekmények lefedték (pl. adócsalás), részben pedig idejétműltása miatt.

A csempészet és vámorgazdaság jelenlegi szabályozása első pillantásra a korábbival szinte azonosnak tűnhet az olvasó számára. Ez részben szintén magyarázható keretjelleggel, hiszen a mögöttes normák változtatása megoldja a változó viszonyokhoz való alkalmazkodás kérdését. E normák: az 1966. évi 2. tvr. a vámjogról és vámeljárásról,

valamint
változó
való
tv., am
lentős
lőn
(kivétel
szerve

A
törvény
szabály
désével
misítás.
tették
1994-b
sították
visszaél
zásban
téssel
Mint
hogy
alakult
alkalmaz
fenti
tonságát
szankció

Mint
jezete
szerváltá
olyan,
folyama
szén a

a vámigazgatásról szóló 1995. évi C. törvény. Jelentősebb csak az 1997. évi LXXIII. tv. hozott a bünszervezeti tagként ösítő körülmény beiktatásával, valamint az 1999. évi CXX. további minősítő körülményként vezette be a különösen je-
-ékü vámárura történő elkövetést. Ez a módosítás nyilvánva-
-efügg a határok megnyitását követő illegális áruforgalom
-behozatal, tranzit) megugrásával, és ehhez kapcsolódóan a
-bűnözési formák terjedésével.

§ (csempészet és vámorgazdaság) mellé az 1996. évi LII.
-beiktatta a fedezetlen bankkártya felhasználását (312/A. §). E
-szükségessége egyértelműen a bankkártya-használat elterje-
-lőgg össze éppen úgy, mint a 313/B. szakasz a bankkártya-ha-
-illetőleg a 313/D. §, amely a bankkártyával visszaélés bűn-
-elkövetését rendeli büntetni. Ez utóbbi tényállások egyébként
-kerültek a Btk-ba, és azóta a törvényhozók 1998-ban módo-
-egészítették a szabályozást. Az alaprendelkezés, a 313. § (a
-csekkkel), egyébként gyakorlatilag változatlan megfogalma-
-ár az 1978-as Btk.-ban is megtalálható volt, s csak a bünte-
-yegetettség felső határa emelkedett meg egy évről két évre.
-előzőekből kiderül, nálunk is tapasztalható törekvés arra,
-jlett gazdaságú, tőlünk nyugatabbra fekvő országokban ki-
-akorlathoz hasonlóan a készpénzforgalmat kímélő eszközök
-ása váljon általánossá a mindennapi életben. Ezt tükrözik a
-állások, amelyek ezen eszközök jogszerű használóinak biz-
-próbálják megvédeni a jogszerűtlen magatartások szigorú
-álásával.

2.2. Következtetések

zható tehát, a Btk. gazdasági bűncselekményeket tárgyaló fe-
-jelentős változásokon ment keresztül, különösen a rend-
-követő időszakban. Nem maradt gyakorlatilag egyetlen
-rabbban megfogalmazott tényállás sem, amelyet e jelentős és
-módosítások ne érintettek volna. Ez részben érthető is, hi-
-utasításos, szigorúan az állam által irányított, és a termelő-

eszközök állami tulajdonán alapuló gazdaságban nyilvánvalóan más szabályozásra volt szükség, mint a rendszerváltást követő egyre inkább liberalizálódó, privatizálódó piacgazdaságban. Ugyanakkor a jogalkalmazók a gyakorlatot elemezve több problémát is említenek ezzel a szabályozással kapcsolatosan:

A legalapvetőbb kérdés maga a tényállások indokolatlanul nagy száma, és állandó módosíthatása. Tóth Mihály munkájában kiemeli, hogy megfontoltabb kodifikációval talán elkerülhető lenne, hogy azonos szerkezetű tényállások külön szakaszban szerepeljenek. Erre példaként említi a három titoksértő bűncselekmény: az üzleti titok, bank titok és értékpapírtitok (300. §, 300/A. §, 300/D. §), illetve a három jogosulatlan gazdasági tevékenységet tiltó tényállás: jogosulatlan pénzügyi szolgáltatási, jogosulatlan befektetési szolgáltatási és jogosulatlan biztosítási tevékenység (298/D. §, 298/E. §, 298/F. §) szükségtelen módon, külön szakaszokban történő szabályozását.¹⁸ A probléma forrását Bócz Endre abban látja, hogy a jogszabályok kellő tapasztalatok hiányában sietve születtek. Emellett kételyeit fejezi ki aziránt, hogy szükséges-e a gazdasági fejezetben felsorolt összes tényállás. Tóth Mihályhoz hasonlóan a kérdés megoldását megfelelő összevonásokkal, esetleg egyes cselekmények dekriminalizálásával látja megoldhatónak.¹⁹

A másik fő nehézséget a meglehetősen nagy mennyiségű, és szövevényes háttérnorma alkalmazása jelenti. Mint a fenti elemzésből kiderül, a gazdasági bűncselekmények megfogalmazásakor a kodifikátorok előszeretettel alkottak keretszabályokat a külföldi megoldásokhoz hasonlóan. Ez a szabályozás teljes mértékben indokolható, hiszen – tekintettel a gazdasági élet bonyolult szabályaira, állandó változásaira – lehetetlen lenne minden elképzelhető elkövetési magatartást külön-külön kriminalizálni. Ugyanakkor viszont nincs meg a kellő összhang az alap- és a háttérnormák között. Tóth szerint „a nyomozó számú és még a büntetőjognál is gyorsabban változó háttérnormák és a Btk. viszonyát jellemző helyzet sokszor több, mint kaotikus.” Itt

¹⁸ Tóth: i. m.

¹⁹ Bócz: i. m.

említi pl. az értékpapírtörvény szabályozását a bennfentes kereskedelem kapcsán – ahol a bizonyítási terhet a törvényhozó „korát jóval megelőzve, nemes egyszerűséggel” megfordította –, vagy a pénzügyi törvény azon megoldását, hogy a Btk. banktitok megsértése nevű bűncselekményének speciális alanyából „egyetlen tollvonással” általános alanyt csinált.²⁰

Végül az ítélkezési gyakorlatot tekintve, Diós Erzsébet mindezekon felül megjegyzi: a jogalkalmazók számára külön nehézséget jelent az, hogy az új bűncselekményekkel kapcsolatos egységes bírói gyakorlat kialakulása még mindig várat magára, bár ennek érdekében egyre több szakkönyv, kommentár stb. születik. Itt jegyzi meg azt a tényt is, hogy jó néhány újonnan megfogalmazott bűncselekmény miatt egyáltalán nem, vagy csak igen ritkán indul eljárás, amely egyáltalán nem végződik vádemeléssel, vagy marasztaló ítélettel. Ennek oka, mint az az OKRI és a freiburgi Max-Planck Intézet közös, a pénzmosás témájában végzett vizsgálatából is kiderül, nem az ilyen típusú bűncselekmények hiánya, hanem sokkal inkább bizonyítási nehézségek, és mint azt Diós is kiemeli, a speciális fogalmak értelmezése a hiányzó gyakorlati tapasztalatok miatt.²¹

A Btk. gazdasági bűncselekményeket tartalmazó fejezetét értékelve tehát megállapíthatjuk, hogy a szabályozás, amely megszületése óta folyamatosan változott, alakult a változó társadalmi-gazdasági helyzetnek megfelelően, sok tekintetben hagy még kívánnivalót maga után. Meglévő jogi megoldásai ugyanakkor közelítenek a nyugat-európai mintához, magukon viselve az átalakulással járó gyermekbetegségek összes jegyét. Megfontoltabb kodifikációval, és a háttérnormákkal való összhang megteremtésével azonban vélhetően megteremtődnek majd egy kiegyensúlyozott, egységes joggyakorlaton alapuló ítélkezési rendszer feltételei is.

Szükségesnek látszik az is, hogy a büntetések rendszere a gazdasági szabályozások körében az őt megillető helyre kerüljön. Ez ma nincs így, aminek eredménye a diszfunkcionális működés, s ennek végső,

²⁰ Tóth: i. m.

²¹ Diós: i. m.

látványos következménye: a különböző szinteken meghozott, egymásnak homlokegyenest ellentétes ítéletek sora.²²

A gazdasági büntetőjog körében tapasztalható (szerény számú) sikerek és (az előbbieknél sokkal számosabb) kudarcok egyébként ráirányítják a figyelmet a büntetőjog alkalmazhatóságának korlátaira, ezen eszköz mindenhatóságába vetett hit tarthatatlanságára. Nemcsak a joghézag kihasználóiról van szó, hanem – miként erre Bócz mutat rá – arról is, hogy amennyiben hiányzik az a háttér, morális alap, ami valamely életterület normális működésének elengedhetetlen feltétele, úgy a jog légtüres térbe kerül.²³

3. A gazdasági bűnözés, mint kriminológiai fogalom

Amikor egy új témakör művelésébe kezdünk, szükség van érdeklődési körünk viszonylag pontos behatárolására. Ezzel – legalábbis részben – elejét lehet venni bizonyos terminológiai vitáknak. Előre bocsátjuk: ez a fogalomalkotás jelen esetben nem lesz egyszerű feladat.

3.1. Definíció a rendszerváltás előtt

A rendszerváltás előtti magyar álláspontot – és ez lényegében azóta sem változott meg alapvetően – jól példázza Wiener A Imre, aki így fogalmaz:²⁴

„A gazdasági tevékenységgel összefüggő bűnözést csak olyan kiindulási alapnak lehet tekinteni, amelyen belül a bűnügyi tudományok-

²² Ezzel összefüggésben érdemes figyelni Tóth Mihály véleményére. Szerinte „gyermekbetegségek” leginkább jellemző megnyilvánulásai:

1. a tényállások sokaságában testet öltő „tűlbiztosításra törekvő” kodifikáció;
2. egyes tényállások jogbiztonságot veszélyeztető szapora módosításai;
3. a büntetőjogi tényállás és a háttérnormák közötti összhang hiánya.

Vö.: Tóth M.: Adalékok a magyar „gazdasági büntetőjog” fejlődéstörténetéhez. Belügyi Szemle 2000/6. 24–33. p.

²³ Bócz E.: i. m. Ő annak a közegnek az éretlenségéről beszél, amelynek a jogi szabályozást magába kellett volna fogadnia.

²⁴ Wiener: i. m. 31., ill. 145. p.

nak valamilyen osztályozási szempont szerint tovább kell szelektálni. A szelekció szempontjai azonban a büntetőjogban és a kriminológiában különbözhetnek egymástól."

Másutt pedig a következőképp foglal állást:

„A gazdasági bűnözés tudományos fogalma, mint gyűjtőfogalom legfeljebb arra szolgálhat, hogy segítségével összegezni lehet azokat a különféle kriminogén tényezőket és profilaktikai módszereket, amelyeket a részjelenség vizsgálata során a kriminológia felismert. Szemben a gazdasági bűncelekményeknek a büntetőjog-tudományban általános érvennyel definiálható fogalmával, a gazdasági bűnözés kriminológiai fogalmát olyan fogalomnak tartom, amely a helytől és időtől függően más-más társadalmi jelenségcsoportot fejez ki.”

Amennyiben a szerző az eltérő társadalmi jelenségcsoportok kifejezés alatt különböző gazdasági-társadalmi formációkat ért, a gazdasági bűnözés súlypont-változásait, „mobilitását”, mint egyik legfontosabb kriminológiai jellemzőjét ragadta meg.

3.2. Ismeretek Nyugat-Európából

Tekintettel arra, hogy a gazdasági bűnözés Nyugat-Európa évtizedek óta ismert és vizsgált problémája, a továbbiakban – a teljesség igénye nélkül – e gazdasági-politikai egységből származó nézeteket kívánunk ismertetni.

Kaiser felhívja a figyelmet arra²³, hogy a gazdasági bűnözés kutatása Európában a vagyonosodás előrehaladtával, a 70-es évektől indult meg. Ennek egyik célja a gazdasági morál megszilárdítása volt, továbbá az, hogy egy általános értékconszenzust sikerüljön elérni. E kör elkövetői és sértettjei egyaránt a közép és a felső osztályból kerültek ki. A jogalkotás a 70-es és 80-as évek fordulóján számos anyagi és eljárásjogi újdonság megszületésével lezárult. A 80-as évek közepén a gazdasági és a műszaki fejlődés új vívmányai ismét szükségessé tették a jogalkotási folyamat újabb fázisának elindítását. Ekkor került a számítógépes bűnözés a büntető törvénykönyvbe. Ugyancsak újdonság

²³ Kaiser, G.: Kriminologie. 9. Auflage. C. F. Müller 1993. 483. p.

az egyéni vagyon védelme mellett a tőke érdekeinek, a tőkepiacnak a védelme. Rámutat arra is, hogy egyre jellemzőbb, a gazdaságon kívüli bűncselekmények – mint a vesztegetés, a csalás, vagy a hűtlen kezelés – bevonulása a gazdasági bűncselekmények közé. Pontosabban: számos, az imént említett és más cselekmények esetében felmerül a kérdés, hogy mely szempontok alapján sorolhatók a gazdasági bűncselekmények körébe.

Schwindt szerint²⁶ a gazdaság-kriminológiai irodalom uralkodó felfogása szerint gazdasági bűnözés alatt tágabb értelemben azon bűncselekmények összességét értjük, amelyeket gazdasági tevékenység gyakorlása során a gazdasági életben szükséges bizalmat semmibe véve valósítanak meg, s aminek eredményeként egyéni sérelem okozásán keresztül a köznek okoznak kárt. Majd hangsúlyozza, hogy a gazdasági bűncselekményeknek nem létezik homogén csoportja, mert az az adócsalástól a vámbűncselekményeken keresztül a kartelltörvények megszegéséig és a fegyvercsempészetig tart.

Valószínűleg az egyik legegzaktabb fogalom-meghatározás a Kis kriminológiai szótár e szöszedete szerzőjének köszönhető.²⁷ Eszerint gazdasági bűnözés a gazdasági életben tevékenykedők haszonorientált bűnözése, amelyet a gazdasági élet az individuumon túli jogtárgyainak korlátozásával és/vagy a gazdasági élet intézményeivel való visszaéléssel követnek el. Ez nem mond ellent annak a megállapításnak, ami szerint²⁸ a gazdasági bűncselekmények körének definiálása iránti igyekezet egyre kilátástalanabb, hiszen szövetségi szinten több mint 200 olyan, a gazdasági élet védelmét szolgáló szabály van, aminek megsértése bűncselekményként értékelhető. Kijelenthető, hogy ezen a területen a súlypont nem a büntetőjogon, hanem az ún. háttérnormákon van. Az osztrák törvények 500, gazdasági bűncselekményeket megvalósító szabályt ismernek. Rámutat arra is, hogy a német nyelvterületen uralkodó felfogás szerint a gazdasági bűncselekmény

²⁶ *Schwindt, H.-D.: Kriminologie. Eine praxisorientierte Einführung mit Beispielen. Kriminalistik Verlag 1988. 102. p.*

²⁷ *Kaiser/Kerner/Sack/Schellhoss (Hrsg.): Kleines Kriminologisches Wörterbuch. 3. Auflage. C.F. Müller 1993. 589-590. p.*

²⁸ *Kaiser, G.: Kriminologie. 9. Auflage. C.F. Müller 1993. 486. p.*

jellemzője a gazdasági élet területén az egyéni túlmutató (szociális) javak megsértése.²⁹

Nem tűnik egyszerűnek e bűncselekmény-csoport kormányzati rendszerezése sem. Erre utal a finn álláspont. Eszerint a gazdasági bűncselekmények definiálásának nehézségeit a következő kérdésekre adandó bonyolult válaszokra lehet visszavezetni:³⁰

- Bele kell-e érteni az ún. szervezett bűnözést is (pl. kábítószer-csempészet, prostitúció és emberkereskedelem), vagy csak azok az ügyek tartoznak ide, amelyek a legális üzleti tevékenységekhez kapcsolódnak?
- Ki vagy mi az előny célja?
- Ki vagy mi tekinthető a gazdasági bűncselekmények elkövetőjének és milyen összefüggésekben?
- A közhatalom visszaélései részét képezhetik-e a gazdasági bűncselekmény fogalmának?

Jellemző, hogy a finn kormányzat munkacsoportja már 1983-ban foglalkozott a kérdéssel, és akkor tágran határozta meg a gazdasági bűnözés fogalmát. Eszerint ide tartoznak mindazok a cselekmények, amelyek veszélyeztetik vagy sértik a társadalomnak, azok tagjainak gazdasági érdekeit.³¹

Ezt megelőzően Träskman³² e körbe azokat a cselekményeket sorolta, amelyek:

1. a legális gazdasági tevékenységgel vannak összefüggésben, továbbá amelyek
2. önmaguk illegális gazdasági tevékenységet hoznak létre.

Az első csoportba a gazdasági élettel kapcsolatos bűncselekmények, a másodikba a szervezett gazdasági bűncselekmények tartoznak.

²⁹ *Kaiser* im. 484–485. p.

³⁰ *Ld. Alvesalo, A. – Laitinen, A. Perspectives on Economic Crime. University of Turku, Publications of the Faculty of Law, Criminal Law and Juridical Procedure, Series A: 20, Turku 1994.*

³¹ *Vö.: Lehtola, M. – Paksula, K.: Situational Prevention of Economic Crime. National Council for Crime Prevention. Helsinki 2000 34. p.*

³² *Economic crime and society: the concepts, prevalence and impact of economic crime. In: Taloudellinen rikollisuus. Lakimiesliiton koulutuskeskusken julkaisusarja n:o 32. Helsinki 1981.*

Ezzel áttértünk a fogalom tartalommal való megtöltésének kérdéskörére. Ugyancsak eltérőek az álláspontok arra vonatkozóan, hogy mely bűncselekmény-kategóriák sorolhatók a gazdasági bűnözés fogalmkörébe. Ennek azért kell különös jelentőséget tulajdonítanunk, mert a nyugat-európai szakértők többsége a védett gazdasági érdekek sokszínűségéből kiindulva az egységes fogalom-meghatározás helyett a gazdasági bűncselekmények körébe vonható jellegzetes csoportok kialakítását véli járhatóbb útnak. Ez az elv tükröződik az Európa Tanács gazdasági bűncselekményekről szóló javaslatában is.³⁹

Egyik korai csoportosítás szerint⁴⁰ a következők sorolhatók e körbe:

1. kartell-bűncselekmények,
2. multinacionális cégek csalásai és gazdasági erőfölényükkel való visszaéléscik,
3. állami vagy nemzetközi szervezetek pályázataival összefüggésben csalás és más visszaélés,
4. számítógépes bűnözés (igy: adatok ellopása, titkok ellopása, számítógépes adatok manipulálása),
5. álvállalkozások,
6. cégek pénzügyi mérlegének és könyvelésének meghamisítása,
7. gazdasági helyzettel és a cégek egyesített tőkenagyságával kapcsolatos csalás,
8. a cégek biztonsági színvonalával és az alkalmazottak egészségével kapcsolatos bűncselekmények,
9. a hitelezőkkel szembeni csalás (pl. csőd, a cégjogok megsértése),
10. fogyasztókkal szembeni csalás (árak minőségének meghamisítása, közegészség elleni vétségek, visszaélés a vásárlók gyengeségével és tapasztalatlanságával),
11. nem fair verseny (ide értve egy rivális cég alkalmazottainak megvesztegetését) és félrevezető reklámtevékenység,
12. pénzügyi bűncselekmények és a szociális költségek és beruházások kijátszása,

³⁹ Vö.: *Tóth M.*: Büntetőjogi alapismeretek. I. m. 102. p.

⁴⁰ Council of Europe Recommendation No. R (81) 12 on economic crime. 1981. Appendix: A gazdasági bűncselekmények felsorolása

13. vámbűncselekmények (így a vámkötelezettségek kijátszása, a kvóta-szabályok megsértése),
14. a pénzügyi és pénzforgalmi szabályok megszegése,
15. részvény-csere és bank-bűncselekmények (így csalással részvénycsere, és a lakossági tapasztalatlansággal való visszaélés),
16. környezet elleni bűncselekmények.

Kaiser ettől részben eltérő kategorizálást lát logikusnak.³³ Eszerint a cselekmények a következő csoportokba sorolhatók:

1. A bankvilág, a tőzsde, a hitelélet és a biztosítási rendszerek, a szabadverseny, a közszükségleti cikkek biztosítása ellen irányuló cselekmények, ide értve a hűtlen kezelést, a származási és minőségbiztosítási jogokat.
2. Adó- és vámkötelezettségek nem-teljesítése, a vámbűncselekmények, valamint a szubvenciók csalások, a jogosulatlan előny követelése és a vesztegetés.
3. A fiatalok és a munkások védelmét szolgáló törvények megszegése, továbbá a szociális biztosítás törvényének megsértése, élelmiszer és áruhamisítás, a fogyasztói és környezetvédelmi törvények megszegése.
4. Csalás és uzsora.

A Kis kriminológiai kézikönyv³⁴ szerint a gazdasági bűnözés egyrészét:

1. az állam pénzügyi gazdálkodásával kapcsolatos bűncselekmények, mint pl. az adó és a szubvenciók bűncselekmények,
2. bűncselekmények, amelyek a népgazdasággal (nemzetgazdasággal) és azok egyes ágaival kapcsolatosak, mint pl. a kartellvétség, bűncselekmények a bank és a tőzsde ellen,
3. bűncselekmények, amelyek az üzemgazdasággal (vagy egyéni gazdasággal) és ezek egyes ágaival kapcsolatosak, mint pl. a tisztá verseny elleni bűncselekmények,
4. bűncselekmények a közösség és a fogyasztók ellen, valamint azok védelme olyan sértésektől, amelyek az üzemgazdaság te-

³³ Kaiser, G.: Kriminologie. 9. Auflage. C. F. Müller 1993. 487. p.

³⁴ Kaiser/Kerner/Sack/Schellhoss (Hrsg.): Kleines Kriminologisches Wörterbuch. 3. Auflage. C. F. Müller 1993. 590. p.

rületéről eredeztetik magukat, így pl. a környezetbűnözés vagy az élelmiszerjog elleni vétség.

A szerzők – másrészt – egyúttal felhívják a figyelmet arra is, miszerint ez a rendszer azt mutatja, hogy „a” gazdasági bűnözés és „a” gazdasági bűncselekmények nincsenek. Különböző fajta tényállások és cselekvési módok eltérő súlyossági fokkal tartoznak a gazdasági bűnözés gyűjtőfogalma körébe. A gazdasági bűnözés megjelenési formáit meghatározza a gazdasági rendszer és szabályok, a szociális rendszer, a technikai helyzet és gazdasági fejlődés. Azok mellett a bűncselekmények mellett, amik a technikai helyzettől függőek (pl. a computer-bűnözés), olyanok is fellépnek, amelyek a gazdasági élet bizonyos intézményeinek és formáinak használatát feltételezik, pl. a csekkcsalás vagy a hitelkártya visszaélés. Szemben ezekkel, a gazdasági rendszertől távolabbi független formák is léteznek a gazdasági bűncselekmények rendszerén belül, mint pl. a feketepiaci bűncselekmények az állami tervgazdálkodásban és a kartell-bűncselekmények a versenypiacon.

A gazdasági bűncselekmények egyrésztől, a gazdasági bűnözés másrésztől semmiképp nem függetleníthető a pénzben mérhető, illetve objektív eszközökkel nem mérhető, becsült károk mennyiségétől és minőségétől. Ezért mindenképpen figyelemre méltók azok az erőfeszítések, amelyek ebbe az irányba is kiterjeszkednek. Ezért látszik fontosnak példaként megemlíteni: A freiburgi Max-Planck Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Forschungsgruppe Kriminologie kutatásaira alapozott javaslatra támaszkodva 1985-ben került kidolgozásra a gazdasági bűncselekményekre vonatkozó, a Szövetségi Köztársaságra egységes irányelvek. Eszerint statisztikai szempontból csak azok tekinthetők gazdasági bűncselekményeknek, amelyeket az ügyészség annak nyilvánított, valamint csupán az 1000 DM-et meghaladó károkozás esctén.¹¹

A gazdasági bűnözés kutatásának nyugati meghonosodását nehezítette, hogy amikor a probléma már égetővé vált, a gazdasági bűnözés

¹¹ Idézi: *Schwindt, H.-D.: Kriminologie. Eine praxisorientierte Einführung mit Beispielen.* Kriminalistik Verlag 1988. 287. p.

témája iránt érdeklődők elsősorban még mindig csak a büntetőjogászok közül kerültek ki, a kriminológusok is legfeljebb a fehérgaléros bűnözés iránt mutattak érdeklődést. Evidenciaként kezelték, hogy a legális és illegális gazdaság között világos határ húzható. Ezért hiányoznak a munkahelyi gazdaság témaköréből az empirikus kutatók. Másik okként az említhető meg, hogy a kriminológia, ill. az egyéb társadalomtudományok viszont a tradicionális, ún. alsó rétegződésbeli kriminalitásra koncentrálnak. (Rablás, lopás, élet és testi épség elleni bűncselekmények.) A normától való eltérés és a gazdasági károk közötti kapcsolat még nem került a figyelem homlokterébe. A gazdaság és a kriminológia még nem találtak egymásra.³⁸

3.3. Összegezés

Az előzőkből kitűnik, hogy számos vita ellenére a gazdasági bűnözésnek mind a mai napig nem sikerült átfogó és általános fogalom meghatározását megadni. Ennek egyik fő oka, hogy a *büntetőjogi fogalom* az előreláthatóságra és a jogbiztonságra összpontosít, a *kriminológiai kutatás* pedig az empirikus tényanyag clemző és elméleti átdolgozására törekszik. Viszont a gazdasági bűnözést éppen azért lehet oly élesen a konvencionális bűnözéstől megkülönböztetni, mert a modern gazdasági büntetőjog a tipikus jogellenességet általában nem pontosítja.³⁹

Magyarországon kriminológustól mindezideig egyetlen munka láttott napvilágot.⁴⁰ Bakóczy Antal jelentős forrásirodalmat felvonultató alkotásának néhány gondolatát célszerű ehelyütt idézni. Szerinte a

³⁸ Ld. Erről Wyss, E.: Der Graubereich zwischen Legalität und Illegalität in der Wirtschaft. In: *Bauhofer, S. – Queloz, N. – Wyss, E.: Wirtschaftskriminalität*. Verlag Rüegger Zürich 1999. 65–78. p.

³⁹ *Albrecht, H.-J.*: Forschungen zur Wirtschaftskriminalität in Europa. Konzepte und empirische Befunde. In: *Schwizerische Arbeitsgruppe für Kriminologie*. Separatdruck aus dem Band 17: *Wirtschaftskriminalität*. Verlag Rüegger Chur/Zürich (1999) 101–130. p.

⁴⁰ *Bakóczy A.*: *A gazdasági bűnözés kriminológiája*. Rendőrtisztai Főiskola 1995.

gazdasági bűnözés fogalma napjainkra az olyan gazdasági hatalommal való visszaéléscsoket is magában foglalja, amelyekkel szemben az államhatalom – a büntetőjog – gyakran tehetetlen. A gazdasági bűnözés különösen szoros összefüggésben van a társadalmi-gazdasági rendszerrel, a gazdaságirányítással. A társadalmi, gazdasági, termelési viszonyok a legközvetlenebbül tükröződnek a gazdasági bűnözés terjedelmi változásaiban, jellegében, minőségében, szerkezetében, ok-sági háttere módosulásaiban.

A kül- és belföldi szakirodalom tanúsága szerint ezen – különösen az egykori szocialista országokon belül – viszonylag új bűnözési forma kapcsán a *kriminológia még nem alakította ki saját álláspontját*. Ennek egyik bizonyítéka, hogy a már többszöri frissítést megért, az ország számos jogi karán és egyebütt is tankönyvként használt kriminológiai monográfia e részének szerzője büntetőjogász, aki kizárólag a hatályos törvénykönyv adott fejezetének korlátai között fogalmazza meg – tegyük hozzá: precíz – véleményét.⁴

A „másság” több síkon jelentkezik. Ilyenek:

- A büntető törvénykönyvben más fejezethez sorolt cselekmények egy része is gazdasági bűncselekményként kezelhető.
- A büntető törvénykönyvben más fejezethez sorolt cselekmények egy része bizonyos körülmények között gazdasági bűncselekménnyé „lényegül át”.
- A büntető törvénykönyvben szereplő bűncselekményeken kívül számos más jogforrás is gazdasági bűncselekményt involvál.

⁴ Puzsai L.: A gazdasági bűnözés. In: Gönczöl K. – Korinek L. – Lévai M. (szerk.): *Kriminológiai ismeretek, bűnözés, bűnözéskezelés*. 186–196. p. Puzsai mindmáig nem áll egyedül azzal a megközelítéssel, hogy a gazdasági bűnözés kriminológiai és a gazdasági bűncselekmények büntetőjogi fogalma közé egyenlőségjelet tesz. Vö. legújabban Böcz E.: A gazdasági bűnözésről. *Belügyi Szemle* 2000/6. 34–39. p. A cikk első két mondata a következő: „A gazdasági bűnözés a bűnözésnek évtizedek óta sokat emlegetett ága. A büntető törvénykönyv kevés fejezete változott ilyen rövid idő alatt oly mértékben, mint a XVII. fejezet, amelyben a gazdasági bűncselekményekre vonatkozó rendelkezéseket olvashatjuk.” A továbbiakban is evidenciaként kezeli, hogy a gazdasági bűnözés körét az említett Btk.-fejezet lefedí, s – ellentétben pl. Tóth Mihállyal – szóba sem hozza annak lehetőségét, hogy a kör esetleg tágítható volna.

Ezek között megkülönböztetett figyelmet érdemel a szabálysértésekről szóló törvény, valamint a különféle gazdasági, vám- és határrendészeti jogszabályok.

Mindez azt jelenti, hogy a kriminológia bár fontos iránytűnek tekintti a büntető törvényi jogalkotást, azonban a definiáláshoz más forrásokhoz, kiinduló pontokhoz is kell nyúlnia.⁴² A dolgozat második részében erről lesz szó.

⁴² Erre egyébként a témakör egyik legavatottabb magyar művelője: Tóth Mihály is felhívja a figyelmet akkor, amikor rámutat: a gazdasági bűnözés kriminológiai kategóriájának kialakításakor a gazdálkodás körében elkövetett és a gazdálkodással általában összefüggő vagyon eleni bűncselekményekre is figyelmet kell fordítani. Vö.: *Tóth M.: Adalékok a magyar „gazdasági büntetőjog” fejlődéstörténetéhez.* Belügyi Szemle 2000/6. 24–33. p., különösen a 13. lábjegyzet. Ő a gazdasági bűncselekmények statisztikai elemzésekor is a gazdálkodással összefüggő összes bűncselekmény számának alakulását is figyelemmel kíséri. Ez a gazdasági bűncselekmények számának mintegy 2–4-szerese.